

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

١٥/٥/٣١

مجلس آئین عالی ایران (۱۳۵۷)

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ

عنوان

بررسی حیات سیاسی، اجتماعی

شیخ محمد اخباری با تکیه بر عمر قاجار

استاد راهنما

جناب آقای دکتر علی اصغر مصدق رشتی

استادان مشاور

جناب آقای دکتر سید حسین فلاح زاده

حجة الاسلام دکتر نجف لکزایی

مجلس آئین عالی ایران
مجلس شورای اسلامی
تهران

نگارش و پژوهش

طاهره خوشرو

۱۳۸۷ / ۳ / ۲۳

۱۳۸۶ / ۱۰ / ۱۵

تقدیم به:

حضرت محمد مصطفیٰ ﷺ روشنگر راه بشریت و چراغ راه ہدایت

تقدیر و تشکر

بر خورد لازم می‌دانم از تمامی کسانی که در تدوین و انجام این پژوهش کمال مساعدت را نموده‌اند. استاد راهنما آقای دکتر علی اصغر مصدق رشتی و استادان مشاور آقای دکتر سیدحسین فلاح زاده و حجت الاسلام والمسلمین دکتر نجف لک زایی سپاسگزاری نمایم و در نهایت از خانواده و همسرگرامی خود که بی شک بدون مساعدت آنان انجام این پژوهش میسر نبود تقدیر و سپاسگزاری می‌نمایم.

چکیده

پژوهش حاضر در صدد است با روش تاریخی - توصیفی به علل تعامل فتح علی شاه قاجار با شیخ محمد اخباری بپردازد. در این راستا لازم است که به تقابل دو گروه مذهبی و تعامل در باره قاجار که به دوره از اهداف سیاسی و مسئولیتهای دینی و اخلاقی نبوده، توجه شود. آنچه برای عملی شدن اهداف هر کدام مهم تلقی می شد، برخورداری از پشتوانه مذهبی و حمایت سیاسی بود که بدون آن هیچ کدام از طرفین نمی توانستند در سرکوبی مخالفان موفقیتی کسب کنند.

در این خصوص توجه به علل و زمینه ها، می تواند امکان حضور گروه مخالف (اخباریون) را مشخص سازد که با مطالعه تاریخ دوره قاجار (فتح علی شاه) می توان به علت حضور اخباریون به عنوان گروه مخالف اصولیون در صفحه سیاست و حمایت فتح علی شاه از آنان پی برد. بایستی بر این امر اذعان کرد که شرایط فکری، سیاسی و نظامی از علل تعامل سیاست (دربار) و مذهب (اخباریون) به شمار می آمد. شرایط فکری که برخاسته از عقاید اصولیون بوده و می توانست با تکیه بر مشروعیت و اجتهاد و تقلید مانع نفوذ و اعمال قدرت قاجارها باشد. اما تقابل عقیدتی و فکری اخباریون در زمینه رهبری و اجتهاد موجبات کم رنگ شدن حضور علمای اصولی را می توانست فراهم سازد. دربار قاجار هم با تکیه بر این اصل از اخباریون حمایت به عمل آورد. در بعد سیاسی نظامی دربار قاجار با جنگهای طولانی شرق و غرب و شمال با ارتش سنتی مواجه بود.

جنگهای پی در پی با تکیه بر ابزار آلات سنتی علاوه بر این که حکومت مرکزی را با وجود مشکلات داخلی با مشکل مواجه می ساخت، بخش نظامی متشکل از نیروی مردمی را که بر اساس آموزه های دینی یعنی جهاد و شهادت در صحنه نبرد حاضر می شدند، دچار خستگی مفرط ناشی از جنگ طولانی می کرد و دربار قاجار جهت حل بحرانهای نظامی به مدرن کردن ارتش مبادرت ورزید و اقدامات اولیه با دعوت ژنرال گاردان انجام داد در این خصوص شیخ محمد اخباری را هم غنیمت شمرد ولی به علت نفوذ و حضور علمای اصولی در بعد سیاسی و مذهبی نتوانست موفقیتی کسب کند.

فهرست مطالب

۱	مقدمه: طرح تحقیق
۲	بیان مسأله:
۳	علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده‌ی آن
۴	سابقه‌ی پژوهش:
۵	سؤال اصلی پژوهش:
۵	فرضیه‌های پژوهش:
۵	متغیر مستقل
۵	متغیر وابسته
۵	متغیر مستقل:
۷	شیخ محمد اخباری و دربار فتح علی شاه
۹	سوالات فرعی پژوهش:
۹	پیش فرض‌های پژوهش:
۱۰	اهداف پژوهش:
۱۰	روش پژوهش:
۱۱	روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها:

- ۱۱ ..... روش تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده‌ها:
- ۱۱ ..... سازمان دهی پژوهش:
- ۱۲ ..... کتابشناسی پژوهش
- ۱۲ ..... فارسنامه ناصری، ج ۲
- ۱۳ ..... خاندان میرزا حسن حسینی فسائی
- ۱۳ ..... زندگی‌نامه‌ی میرزا حسن حسینی فسائی:
- ۱۴ ..... آثار میرزا حسن فسائی:
- ۱۴ ..... فارسنامه‌ی ناصری
- ۱۶ ..... تاریخ منتظم ناصری
- ۱۸ ..... ناسخ التواریخ
- ۱۸ ..... زندگی‌نامه‌ی محمد تقی لسان‌الملک سپهر
- ۲۰ ..... معرفی ناسخ التواریخ (قاجاریه)
- ۲۱ ..... روضة الصفا
- ۲۲ ..... روضة الصفا‌ی ناصری
- ۲۳ ..... جهادیه:
- ۲۴ ..... شرح حال قائم مقام:
- ۲۵ ..... هدف مؤلف از تحریر کتاب جهادیه
- ۲۷ ..... زندگی ذوالقرنین
- ۲۷ ..... زندگی مؤلف (میرزا فضل‌الله شیرازی)
- ۲۷ ..... تاریخ ذوالقرنین:

فصل اول: تقابل نگرش‌های سیاسی - فکری اخباریون با اصولین	۲۹
سیر اندیشه اخباری	۳۰
سلفیه	۳۱
میرزا محمد اخباری	۳۵
نگرش‌های فقهی شیخ محمد اخباری	۳۷
اخباریه	۴۰
اجتهاد	۴۰
اجتهاد، عقل، اجماع از نگاه علمای اصولی و اخباری در عصر فتح علی شاه	۴۱
تعریف لغوی عقل:	۴۲
عقل در اصطلاح	۴۴
عقل از دیدگاه متکلمین	۴۴
اجتهاد و اجماع	۴۸
اصولیون و سیاست	۵۱
فصل دوم: زمینه‌ها و علل سیاسی - نظامی عصر فتح علی شاه	۶۱
تهدیدات داخلی	۶۳
قیام حسین قلی خان	۶۳
قیام محمد خان پسر زکی خان زند	۶۴
قیام صادق خان شقاقی:	۶۴
شورش نادر میرزا	۶۵
قیام زمان شاه ۱۲۱۶ - ۱۲۱۳	۶۶
ایران و دول خارجی	۶۷
شیخ محمد اخباری و عتبات عالیات	۷۷

فهرست مطالب..... (نه)

۷۸..... اوضاع غرب

۷۸..... اختلاف عبدالرحمن پاشا با علی پاشا

۷۹..... علی پاشا و شیخ جعفر نجفی

۸۴..... نتیجه گیری

۸۸..... فهرست منابع

۸۹..... الف) منابع اصلی

۹۰..... ب) منابع پژوهشی

مقدمه:

طرح تحقیق

بیان مسأله:

تاریخ ایران شاهد تقابل نحله فکری و مذهبی و تعامل برخی از آنان با حکومت وقت خویش بود. به خصوص نحله حدیثی چون اشاعره.

یکی از این نحله‌ها با جنبه روایی، حدیثی تحت عنوان اخباری‌گری شاخه‌ای از امامیه می‌باشد که بخشی از تاریخ فکری - سیاسی ایران را به خود اختصاص می‌دهد.

نحله مذکور توسط محمد امین استرآبادی در سال ۱۱/ق ۱۷ م تأسیس و به وسیله شیخ محمد اخباری در تاریخ ۱۲۳۲/ق ۱۸۱۷ م در دوره‌ی فتح علی شاه قاجار احیاء گردید.

احیاء اخباری‌گری حیات سیاسی - فکری دوره‌ی قاجار را وارد مرحله جدیدی کرد و علمای اصولی را به چالش و تقابل فکری و حکومت قاجار را به تعامل سیاسی واداشت.

دربار قاجار با توجه به شرایط داخلی و خارجی به تعامل سیاسی با اخباریون پرداخت و اخباریون متقابلاً جهت کم‌رنگ شدن حضور علما در صحنه‌ی سیاست که از باورهای دینی آنان ناشی می‌شد با دربار قاجار همکاری به عمل آوردند. ولی به علت نفوذ اجتماعی و سیاسی اصولیون و همکاری برخی از بزرگ مردان بغداد با قاجار نتوانستند به اهداف خود جامه‌ی عمل

بپوشانند.

با این توضیحات نگارنده سعی دارد به حیات سیاسی شیخ محمد اخباری به عبارتی به علت تعامل اخباریون و حکومت قاجار بپردازد.

- علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده‌ی آن

مسئله قابل توجه در حوادث تاریخی علل و عوامل شکل‌گیری یک حادثه و واقعه می‌باشد به عبارتی بدون زمینه‌ها و بسترها وقوع حادثه غیر ممکن به نظر می‌رسد. زمینه‌ها و بسترها علت وقوع یک واقعه تاریخی را محقق می‌سازند که در مورد موضوع مورد تحقیق ما این مسئله می‌تواند صادق باشد.

در مورد اخباری‌گری نویسندگان و محققین از زاویه فکری به عنوان عامل تقابل دو گروه نگریسته‌اند. اما این که علل سیاسی و نظامی و اوضاع داخلی و خارجی و تعامل دربار قاجار و اخباریون نقش بسزایی داشته اشاره‌ای نشده.

با توجه به موضوع مورد نظر این واقعیت بر ما روشن می‌شود که در وقوع یک حادثه زمینه‌ها و علل می‌تواند موجبات مطرح شدن قضیه‌ای و حادثه‌ای برای رسیدن به هدفی باشد که در خیلی اوقات بدون مانع شکل نمی‌گیرد.

به عبارتی برجسته شدن یک واقعه برای به حاشیه راندن یک مانع می‌تواند بحران‌خیز و تهدیدکننده محسوب شود پس می‌توان اذعان کرد که پشت یک حمایتی هدفی و در شکل‌گیری حادثه‌ای عللی نهفته است. که تضاد نگرش‌ها و مسئولیت‌ها موجب مسکوت ماندن تلاش‌ها و نرسیدن و عدم تحقق هدف می‌شود که در قضیه شیخ محمد اخباری در دوره سلطنت فتح علی شاه می‌توان چنین واقعیتی را مشاهده کرد چرا که عوامل و شرایط داخلی و خارجی که خود

برخاسته از مسائل سیاسی و نظامی بود فتح علی شاه را به تعامل با اخباریون سوق داد. در یک نگاه کلی می توان علت انتخاب موضوع را توجه به مسائل سیاسی و نظامی و استفاده از عنصری تحت عنوان اخباری گری در راستای تقلیل فشارهای سیاسی و نظامی چه در سیاست خارجی و چه در سیاست داخلی ذکر کرد.

تحقیق موجود می تواند در آگاه نمودن دانشجویان به مسائل داخلی و خارجی دوره ی قاجار عصر فتح علی شاه مفید واقع شود از طرفی سیاستمداران و نظامیان را به این امر واقف گرداند که مسائل داخلی و فشارهای خارجی و میزان قدرت مذهبی و نفوذ مذهبی می تواند نقش مهمی را در سیاست خارجی و وحدت داخلی و تثبیت مرزی و ثبات حکومت مرکزی ایفاء کند.

سابقه ی پژوهش:

درباره ی اخباری گری و روند تاریخی آن و همچنین تقابل اصولیون و اخباریون در طول تاریخ ایران آثار زیادی به نگارش درآمده می توان گفت تحقیقات انجام شده بیشتر آراء و افکار دو گروه را مدنظر داشته به عبارتی تحقیقات بیشتر مسائل مذهبی و اختلافات فکری را در خود گنجائیده است و کمتر به بحث سیاست و رابطه ی آن با سیاست خارجی و داخلی به عنوان یک پژوهش مستقل در راستای تحولات غرب و همسایه ی مرزی توجه شده بایستی اذعان کرد که تحقیقات مذکور بدون توجه به مسائل داخلی و خارجی و بسترهای شکل دهنده ی این نوع اختلافات که خود زمینه ای شد برای حضور اخباریون و در امر سیاست توجهی نشده بلکه بیشتر به مسائل دینی و اختلافات ناشی آن توجه شده تا مسائل پیرامونی به خاطر همین پژوهش مورد نظر در صدد ارائه مسائل داخلی و خارجی دوره ی فتح علی شاه به عنوان زمینه و مسائل مذهبی به خصوص مسئله شیخ محمد اخباری به عنوان علت تقلیل دهنده ی نفوذ علما و حل

بحران‌های سیاست خارجی و داخلی می‌باشد.

سؤال اصلی پژوهش:

آیا مشکلات داخلی و خارجی و نفوذ علمای اصولی فتح علی شاه قاجار را به فکر همکاری با شیخ محمد اخباری و داشت؟
فرضیه: مشکلات داخلی و خارجی و نفوذ علمای اصولی فتح علی شاه قاجار را به فکر همکاری با شیخ محمد اخباری و داشت.

فرضیه‌های دیگر

۱- نگرش‌های سیاسی و فکری شیخ محمد اخباری می‌توانست مشکلات سیاسی دوره‌ی فتح علی شاه را تقلیل دهد.
۲- شورش قبایل مرزی شرق ایران و تهدیدات از غرب و شمال از عوامل توجه فتح علی شاه به شیخ محمد اخباری محسوب می‌شد.

متغیر مستقل

مشکلات سیاسی و نظامی و نفوذ علمای اصولی: متغیر مستقل

متغیر وابسته

همکاری با شیخ محمد اخباری: متغیر وابسته

متغیر مستقل:

ایران بنا به ساختار مرزی و بافت جمعیتی از تنوع قبایل و حساسیت سیاسی برخوردار

بوده چنین فضایی ایران را در طول تاریخ با اغتشاشات و جنگ‌های مرزی مواجه ساخته در فرو نشانده اغتشاشات داخلی و مرزی دو عنصر مهم یعنی مذهب و قدرت نظامی می‌توانست کارساز باشد. اما گاهی مقوله مذهب خود موجبات بحران‌های سیاسی و اختلافات داخلی را فراهم می‌کرد. که دولت مردان و صاحبان قدرت بنا به موقعیت سیاسی خود در جذب و دفع آن مواضع متفاوتی را اتخاذ می‌کردند. چرا که حمایت سیاسی و نظامی از گروه مذهبی با نفوذ می‌توانست در ثبات سیاسی و مشروعیت دهی مؤثر واقع شود ولی این نوع حمایت تا جایی که اقتدار سیاسی متزلزل نشود به کار گرفته می‌شد ولی در صورت به خطر افتادن اقتدار سیاسی از طرف علمای مذهبی حاکمیت مرکزی در صدر جایگزین قدرت مذهبی ضعیف‌تر بر می‌آمد تا به ظاهر، وجهه مذهبی به عملکردهای سیاسی خود بدهد و هم از اغتشاشات اجتماعی که وابستگی شدیدی به مذهب و وجهه کاریزمای علما داشته اجتناب شود. چون عاملان دین با نفوذ مذهبی خود و با صدور فتاوا و احکام شرعی توانسته بودند رگه‌های سیاسی - اجتماعی جامعه را در دست بگیرند و تحت کنترل درآورند در این راستا تنها راه فاصله گرفتن از چنین روندی استفاده از فرصت‌های به وجود آمده با توجه به شرایط سیاسی - مذهبی جامعه می‌باشد که فتح علی شاه قاجار از چنین فرصتی با توجه به شرایط جامعه جهت کم‌رنگ شدن علما اصولی بهره جست و شیخ محمد اخباری را با مسائل سیاسی درگیر ساخت.

البته مسائل سیاسی دوره‌ی فتح علی شاه را بدون درگیری‌های قومی و قبیله‌ای و مرزی که در صدد خود مختاری بوده و همچنین نبردهای مرزی با امپراطوری روس و عثمانی که خواهان توسعه ارضی بودند نمی‌توان تعریف کرد اوضاع موجود و ارائه نظریه‌های فقهی در زمینه مسائل سیاسی از سوی علمای اصولی که بیشتر بدون مشخص شدن مواضع درست در زمینه مشروعیت حکومت قاجار مطرح می‌شد در عدم ثبات حکومت مرکزی و اقتدار شاه نقش

حساسی را بازی می‌کردند به خاطر همین فتح علی شاه جهت کاستن فشارهای سیاسی و نظامی از سوی دول مرزی و شخصیت‌های مذهبی که موجبات خستگی نیروی نظامی و کاهش اقتدار سیاسی دربار قاجار را فراهم کرده بود شیخ محمد اخباری را که دیدگاه‌های فقهی‌اش با تکیه بر روایت و احادیث و بدون داشتن جنبه‌ی عقلی می‌توانست بخشی از مشکلات سیاست خارجی و داخلی او را حل کنند وارد صحنه سیاست کرد.

شیخ محمد اخباری و دربار فتح علی شاه

همکاری یا عدم همکاری با گروهی یا شخصی می‌تواند به منظور جذب و تقویت هدفی یا دفع مانعی صورت پذیرد. البته در بعد سیاست به میزان نفوذ گروه فشار و قدرت حاکم بستگی دارد. که چگونه حاکم با توجه به اهداف سیاسی - اجتماعی خود می‌تواند از گروه یا شخصی به عنوان ابزار جهت کاستن نفوذ و توسعه و دخالت گروه فشار استفاده نماید چگونگی عملی شدن چنین امری بستگی به قدرت حاکم و شرایط به وجود آمده در آن عصر دارد این که آیا شرایط به وجود آمده می‌تواند به کاهش نفوذ گروه فشار منجر شود. با این حال صاحبان قدرت این مطلب را بایستی لحاظ نمایند که کدام نگرش گروه فشار باعث وسعت دخالت آنان در زمینه سیاست می‌شود تا از آن زاویه به تضعیف موقعیت آنان بنا به ابزارهای موجود و شرایط به دست آمده اقدام کند.

به عبارتی تمرکز خود را به آن زاویه معطوف دارد که خیلی اوقات بدون چالش اجتماعی و مذهبی انجام نمی‌پذیرد. چرا که هر کدام از صاحبان قدرت مذهبی و سیاست بنا به مسئولیت دینی و مصلحت و منفعت سیاسی سعی در حفظ موقعیت و جایگاه خویش می‌باشند.

نکته‌ی قابل توجه این است که اکثر اوقات صاحبان قدرت جهت حفظ اقتدار خود و

جلوگیری از تحت پوشش قرار گرفتن سیاست و قدرت در حیطه مذهب از عنصر سومی بهره جسته‌اند این امر خود بدون توجه به شرایط و عقاید عنصر سوم که نقش مهمی در به حاشیه راندن گروه فشار دارد نمی‌تواند عملی شود. در این راستا این حقیقت را باید یادآور شد که حکام در به حاشیه راندن گروه فشار بایستی به این امر توجه کنند که عقاید گروه رقیب تا چه حد می‌تواند در به حاشیه راندن گروه فشار و رساندن آنان به اهدافشان موفق عمل کند. آیا با مطرح شدن گروه رقیب فضای سیاسی به ضرر حکام تمام خواهد شد یا نه به عبارتی با مطرح شدن گروه رقیب وضعیت سیاست چگونه خواهد شد. سؤال مهم‌تر این که انگیزه و علت همکاری قدرت سیاسی با گروه رقیب را در چه مسأله‌ای می‌توان عنوان کرد.

بایستی به این حقیقت توجه کرد که گروه رقیب هم با در نظر گرفتن نیازمندی‌ها و اهداف خود با حکام همکاری به عمل می‌آورد و برعکس حکام هم به منظور رسیدن به برخی خواسته‌ها و یا تقلیل بعضی فشارها که می‌تواند سیاست را از وابسته بودن به برخی وابستگی‌ها نجات دهد گروه رقیب را وادار صحنه‌ی سیاست می‌کند.

اما این حرکت سیاسی بدون توجه به شرایط و علل نمی‌تواند امکان پذیرد باشد که با توجه به توضیحات بالا چنین فضایی را می‌توان در دوره‌ی فتح علی شاه مشاهده کرد.

فضای سیاسی - نظامی دوره‌ی فتح علی شاه قاجار به گونه‌ای بود که دربار قاجار را به سمت و سوی حمایت از شیخ محمد اخباری سوق داد. البته زمینه‌های به وجود آمده مزید به علت همکاری و حمایت شده چون تئوری‌ها و دیدگاه‌های شیخ محمد اخباری می‌توانست در صحنه‌ی عمل در بعد سیاسی و مذهبی موفق عمل کند در بعد سیاسی با توجه به شرایط نظامی و سیاسی (مرزی) کشور می‌توانست از خستگی نیروهای نظامی و تهدیدهای مرزی و دفاع از کیان کشور نتیجه بخش باشد از طرفی عقاید مذهبی اخباریون که عدم حضور علما در بعد سیاست را

مطرح می‌کرد می‌توانست به سلطنت قاجار این امکان را بدهد که بدون وابسته بودن سیاست به دین یعنی مشروعیت گرفتن از علمای اصولی آزادانه اقتدار قدرت خود را حفظ کند.

با این حال فتح علی شاه قاجار جهت عملی شدن چنین خواسته‌ای (کم رنگ شدن حضور علما) با در نظر گرفتن زمینه‌هایی که جنگ‌های طولانی قبیله‌ای و مرزی در شرق و غرب به وجود آورده بود و با توجه به تقابل آراء اخباریون با دیدگاه‌های اصولیون که حضور بیش از حد در بعد اقتصادی و سیاسی - فرهنگی داشته و در زمینه‌ی سیاست بحث مشروعیت را مطرح می‌کردند و اقتدار شاه قاجار را زیر سؤال می‌بردند بهره جست و شیخ محمد اخباری را با علمای اصولی درگیر ساخت تا به اهداف سیاسی خود که حفظ قدرت یک جانبه‌ی خود در سایه کم رنگ شدن حضور علمای اصولی بود نایل آید ولی عملاً به علت نفوذ سیاسی و اجتماعی و فکری اصولیون نتوانست موفقیتی کسب کند.

سوالات فرعی پژوهش:

چگونه نگرش‌های سیاسی - فکری شیخ محمد اخباری می‌توانست از مشکلات سیاسی - مذهبی دوره‌ی فتح علی شاه بکاهد؟

- اوضاع سیاسی، نظامی دوره فتح علی شاه چگونه بود؟

پیش فرض‌های پژوهش:

حاکمیت قاجار برای پیشبرد اهداف سیاسی - اجتماعی خود و تقلیل نفوذ علمای اصولی از نیروی ثانوی مذهبی تحت عنوان اخباریون که می‌توانست جواب‌گوی خلاء مذهبی در صورت کم رنگ شدن نفوذ علمای اصولی یا به حاشیه رفتن آنان باشد بهره بگیرد. از طرفی چنین

عملکردی به او این امکان را می‌داد که آزادانه و مستقلاً بدون وابستگی، به مشروعیت از سوی علمای اصولی - تصمیمات سیاسی دست یازد.

با این وجود شیخ محمد اخباری به فتح علی شاه این فرصت را می‌داد که در راستای بازسازی و تقویت نیروی نظامی جهت مقابله با نیروی نظامی روس و جلوگیری از تهدیدات دولت عثمانی از سوی غرب اقدامات لازم را انجام دهد.

اهداف پژوهش:

آن چه از منابع مختلف استنباط می‌شود این است که پژوهش‌گران به طور مجزا و مستقلاً به تعامل سیاسی فتح علی شاه قاجار با شیخ محمد اخباری و علت وارد صحنه‌ی سیاست شدن آن نپرداخته‌اند. کسانی هم که در این راستا مطالعاتی انجام داده‌اند از حدود تقابل فکری اصولیون با اخباریون تجاوز نکرده و هیچ یک از نویسندگان به چگونگی تحولات خارجی و داخلی و دگرگونی‌های مهم در این زمینه که بستری شده بود برای تعامل فتح علی شاه با شیخ محمد اخباری توجه به خود را مبذول نداشته‌اند و این مسأله مهمی است که نیازمند توجه و بحث و پژوهش می‌باشد.

نگارنده سعی دارد در پژوهش حاضر به گوشه‌هایی از این تعامل توجه کند.

روش پژوهش:

توصیفی - تاریخی

- روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها:

کتابخانه‌ای

- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده‌ها:

توصیفی - تاریخی

- سازمان دهی پژوهش:

پژوهش مورد نظر در دو فصل تدوین شده که در مقدمه پژوهش که شامل سؤال - فرضیه سازمان دهی پژوهش - سؤالات فرعی اختصاص یافته.

فصل اول که مهم‌ترین و اصلی‌ترین بخش پژوهش را به خود اختصاص داد. تحت عنوان نگرش‌های سیاسی - فکری اخباریون و تأثیر آن در کم رنگ شدن اصولیون در امر سیاست می‌باشد. در این فصل به پیدایش اخباری‌گری در ایران پیرامون واژه اخباری‌گری زندگی شیخ محمد اخباری، شیخ محمد اخباری و آراء او درباره جهاد، اجتهاد و اختلاف نظر او با علمای اصولی اشاره شد.

فصل دوم در این فصل به تهدیدات ایران از سوی شرق، غرب و شمال اشاره شد به طور کلی این فصل به درگیری‌ها و تهاجمات برخی سران و رؤسای قبیله‌ای از سوی شرق و تجاوز و توسعه‌طلبی روس از شمال و همچنین به دخالت‌های نظامی والیان بغداد در مرزهای غربی پرداخته که در دو جبهه به علل سیاسی - مذهبی شاهد حضور شیخ محمد اخباری هستیم. در نهایت نتیجه‌گیری و فهرست منابع بیان شده است.